

bat, hogy a bajnokságra esélye csak annak van, akinek a mondata élve marad, ha ő maga meghal is. És a te mondatod, akárcsak az övék, él, Iván!”

Az irodalom mércéje tehát az élő mondat, az élő szöveg. Mándy ilyen szempontból az egyszemélyes bajnokság győztese. Különben Orbán Ottó sem írt volna ennyire élő paródiát a magába roskadó pizsamakabátról, a fél pár papucsról és a szoba csöndjéről. Olvasóként (Mándy helyett) a következő mondatnak örültem: „Senki, semmi, csak a sikoltani nem tudó némaság kerekre tátott szája.”

Orbán Ottónak, az Olvasónak örültem a legjobban, a kilencvenes évek magyar irodalma precíz ismerőjének. Boreász azért vadászik, mert oroszlán, Orbán Ottó viszont azért, mert írónként belső felelősséget érez mindenfajta *vadászatiért*. Ugyanakkor vállalja a felelősséget azért is, hogy Kántor Péterről pontosan hét (hetes) mondatot írjon.

HÓZSA Éva

„ESSZÉÍRÓ FORRADALOM”

A Nyugat esszéírói. Válogatta és az előszót írta Kántor Lajos. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 1993

A kolozsvári Remekírók Diákkönyvtára sorozat szerkesztői annak a szemléletnek megfelelően, miszerint az irodalom története nem írók és művek kronológiai sorrendjével, irodalmi jelenségek egymásutánjával azonosítható, hanem az olvasó tudatában folyamatosan „megtörténő események” sorozatával, azt szeretnék elérni kiadványaikkal, hogy az iskolában megszerzett statikus tudás a befogadói-olvasói tudat szerves részévé, valódi olvasmányélménnyé váljon. Potenciális olvasóik ugyanis általános és középiskolás diákok.

A Nyugat esszéírói című antológia a XX. századi magyar irodalom alakulástörténetének egy olyan szakaszát mutatja be az adott korszakból (1908–1941) válogatott művek kifejezte alkotói törekvések által, amely egy új irodalmi szemlélet elvi megalapozásának, történeti előzményei felvázolásának és hagyománya megteremtésének időszakát jelöli, azt a sajátos irodalmi forradalmat, mely felöleli a folyóirat mindhárom nemzedékének munkásságát. „Bonyolult történet ez az irodalmi forradalom, így vagy úgy klasszikussá vált szereplőkkel, akik nélkül már elképzelhetetlen ez a század – függetlenül (vagy függően) azoktól a heves vitáktól, amelyeket egymással is folytattak” (6. l.) – írja bevezetőjében Kántor Lajos, a kötet szerkesztője. Az új irodalom létjogosultságát bizonyító, azt fogalmi-szemléleti értelemben rendszerező, illetve jelenségeit értelmező munkák sajátos műfaja az esszé és annak változatai. Az átmenetként számon tartott műfaj ugyanis alkalmas forma a bölceleti-tudományos tartalom kifejtéséhez, ugyanakkor nyelve a befogadóhoz való közvetlen odafordulás eszköze: képlekeny-változékony jellegénél fogva egyesíti a megszólalásmód személyességének kifejezéstárát az értekezői stílus szótárával. Az antológiába válogatott művek mind formai, mind nyelvi értelemben a tudományos rendszerezés és a szépirodalmi mű, illetve a novella és a tanulmány között feszülő értékskálán helyezkednek el. Ezek sajátosságait szublimálják, lényegítik az esszé egyedi formájává, kezdve Osvát Ernő glosszáitól, melyeknek virtuális képe a *Nyugat* képviselte irodalmi irány tulajdonképpen elméleti megalapozásával azonos („az ő igazi életműve”, olvashatjuk a róla szóló jegyzetben, „maga a *Nyugat*”), Babits Mihály speci-

fikus – az önképeresés szubjektív irányultságait és a rendszerezés elveit magában sűrítő – irodalomtörténeti tanulmányain, Szabó Dezső alkotáslélektani jelenségeket tagláló értekezésén át, Schöpflin Aladárnak, Halász Gábornak vagy Szerb Antalnak a modern, XX. századi esszé karakterjegyzeit érvényesítő írásaiig. Kántor Lajos értékelése szerint a *Nyugat* e fontos műfaja „nem egyneműsíthető”. „Van a tanulmány közelében járó, van a riporthoz, a novellához közelítő. Néha a publicisztikához, máskor a naplóhoz áll közel. És szólhat történelemről, társadalomról, irodalomról (íróról s műveiről), művészetről, szólhat itthoniakról és távolabb élőkről, akiket honosítani volna érdemes.” (13. l.) Pl. Móricz Zsigmond *Babits Mihállyal a Garda-tón* című ismert műve a napló, útirajz és az íróportré hármas műfajiságában kibomló alkotás, ugyanakkor Csáth Géza *Bartók Béláról* vagy Cs. Szabó László *Illyés Gyuláról* szóló írása a zeneelmélet, illetve irodalomszociológia irányában bontja meg a műbírálat formai hátárait. Babits Mihálynak *Az ifjú Vörösmarty* című ugyancsak ismert értekezése a lélektaniség szempontjának érvényesítése révén újítja meg a klasszikus irodalomtörténeti tanulmány karakterjegyzeit. Szerb Antal *Könyvek és az ifjúság elégiája* című esszéje a műfaj lényegi jegyeit magában sűrítő alkotás. Az ismertetett kiadvány tehát nemcsak a XX. századi magyar irodalom, hanem az esszé műfajának század eleji létformájába és alakulástendenciába is betekintést nyújt.

Az az összefoglaló történeti munka, amelyet a *Nyugat* „irodalomtörténetének” szokás nevezni, azaz a folyóirat érvényesíttette irodalomértésen és történeti szemléleten alapul, köztudomásúan Szerb Antal szintézise, a *Magyar Irodalomtörténet* (1934). A kulcsfogalmak (európaiság, intellektuális és urbánus jelleg), amelyek e „nyugatos” irodalomtörténeti rendszerezés alappilléreit jelentik, rendre tetten érhetők azokban a folyóirat hasábjain, vagy másutt, vele kapcsolatban napvilágot látott esszékben, amelyeket Kántor Lajos e kötetbe is beválogatott. A két tömbbe rendezett frások két fontos elv köré csoportosíthatók. *A Nyugat éveinek margójára* című első esszécsoport a folyóirat irodalmát hitelesítő koncepció és írói attitűd körvonalazását, kijelölését, értelmezését jelentő munkákból tevődik össze: Osvát Ernő már említett jegyzetei, Ignotus fogalomtisztázó esszéi, Fenyő Miksának és Pap Károlynak a folyóirat első évtizedeire és törekvéseire való visszaemlékezése, illetve összegezése, valamint Németh Andor Kuncz Aladáról, Karinthy Frigyes Kosztolányi Dezsőről, Cs. Szabó László Illyés Gyuláról, Móricz Zsigmond Babits Mihályról szóló írása tartozik ide. A *Vörösmartytól Proustig* című gyűjtött esszészzerű alkotások – köztük Ady Endre, Cholnoky Viktor, Krúdy Gyula, Kassák Lajos, Kosztolányi Dezső, Fülep Lajos, Füst Milán, Csáth Géza, Szabó Dezső, Király György, Babits Mihály, Schöpflin Aladár, Gyergyai Albert, Halász Gábor, Bálint György, Illyés Gyula és Szerb Antal munkája – szervező motívumát a hagyománykeresés és -teremtés elve képezi. A már kijelölt kulcsfogalmak, amelyek meghatározzák e szerzők irodalmi jelenségek közötti tájékozódását, értelmezéseik és értékeléseik mikéntjét, valamint Szerb rendszerezésének alapelvét, annak a sajátos viszonyrendszernek a részei, amelyet az európaiság–magyarság fogalom párral írhatunk le. Ez képezi tárgyát Ignotus két kötetbe foglalt esszéjének: a *Kelet népe* és *A Nyugat körül* címűeknek is. Az első egy finn drámaelőadás kapcsán a kultúrpszichológiai értelemben Kelet fogalomkörébe és folytonosan a nyugati művelődés viszonylataihoz mért (és ehhez képest elmarasztalt) népek jellemzése. Látószögét természetesen a magyarság léthelyzete határozza meg, melynek marginális mivoltára mutat rá, ugyanakkor specifikus értéktényezőit is kiemeli: „Az idegennek ám legyen igaza, hogy az emberiségnek kevés tőle a várnivalója, s legvadabb erőfeszítésének sincs

több foganatja, mint hogy későn és tökéletlen még egyszer megcsinálja, amit egyebütt már el is felejtettek. A nyelve lehet, hogy csak neki szép, s költői lehet, hogy csak az ő szívéhez szólnak. Lehet, hogy csak helye van a világban, de nyomot nem hagy benne, s amin csügg, érdektelen, s amit akar, mértéktelen. (. . .) De ahhoz, hogy élni akar, csak neki magának van köze, mert köszönni életét is csak magának köszönheti. Amit teremt, legyen bár másodrendű, ha csak a legtöbb, amit tud és megbecsül, mert ő teremtette. Érjen el többet vagy kevesebbet: csak jussát tartsa mindenre, és idegen ne legyen semmitől. A nap s az emberiség s a történelem keletről nyugatra tart . . .” (21. l.) Ignótus másik esszéje a korabeli irodalomtörténeti gondolkodás és irodalomértés egyik legtöbbet vitatott, neuralgikus pontját helyezi középpontba: az ún. *nemzeti irány* fogalmát és annak „nyugatos” értelmezését. Valójában arra a folyóiratot ért vádra reagál, miszerint „a *Nyugat* és köre szakított a nemzeti iránnyal, s hadat izent az Arany Jánosban megtestesült nemzeti hagyománynak”. Ellenvéleményében utal a *Nyugat* körében kialakult Csokonai-, Vörösmarty- és Arany-kultusz lényegére, melynek értelme az egyéni művészet tisztelete. Azaz: „nincs hívebb és értőbb követése Arany Jánosnak, mint követni őt abban, ami művészetét halhatatlanná teszi: a művészi eredetiségben, újságban és függetlenségben” (25. l.). Ehhez képest elítéli valamely irodalmi irány szolgai utánzását, s igazán értékesnek a hagyományt lebontva megújító művészetet tartja. „Hát kitagadottja a világnak s a mának s nem eleven lény, hanem gramafongép a magyar, hogy szakítás a nemzeti iránnyal, ha művész magamagát, saját napjait, a mának gondolatait és fejlődését fejezi ki, s nem régi állapotok régi lelktől leheli gépi lélegzettel. (. . .) Megtagadása-e Arany Jánosnak és szakítás-e a nemzeti művészetrel, ha ennek tartományába most bevonják a nemzeti életnek a népiségen kívül és fölül növekedett területeit?” (25. l.) A szövegyűjtemény legtagabb horizontokat érintő, máig a legkifejezettebb időszerűséggel ható esszéje Schöppflin Aladárnak *Az irodalom és a konzulok* című írása, mely a művészi szabadság gondolata mellett tesz hitet. Értelmezése részben pesszimiztikus, hiszen örök és feloldhatatlan antagonizmust lát a mindenkori hatalom érdekei és a művészi alkotás szabadsága között. (Kántor Lajos szerint: „Ebből a hatvanhét éve leírt szövegből legfeljebb a szuronyokat kellene [más fegyverre váltva] kihagyni – bár Kosovo arnyékában talán még ezt sem! –, és minden rendben lenne, 1999-es szinten . . .” [5. l.]) Az irodalmi műről alkotott minden fétéletet feltételesnek tekint (a hatóságét és a kritikusét egyaránt), hiszen az irodalmat folytonosan alakuló rendszernek fogja fel, ahol a múlt értékeléseit az irodalom története rendszeresen módosítja, átalakítja. Ugyanakkor csak a szabad és bátor irodalmi gondolatot tartja az egyetlen esélynek, melyben a XX. századi „szenvető ember még bízhatik”. Gondolatmenete a művészet lényegi értékét megvilágító következtetésbe torkollik: „Az eszméért hitet kell tenni, ha van érvénye, ha nincs. Az eszme addig él, amíg vannak, akik hirdetik. Amíg vannak, akik készek szenvedni érte. A fáklyát kialudni nem engedhetjük, mert akkor mi lennénk a felelősek a sötétségért, mely az emberiségre borul” (194. l.). Mindenekelőtt: Ignótus és Schöppflin gondolatai képezik annak az irodalmi forradalomnak a legfőbb értéktendenciáit, melyet a *Nyugat* s köre jelent a XX. századi magyar irodalomban, s melynek részjelenségei bonthatók ki, ismerhetők meg a kötetbe gyűjtött szövegekből.

A mai diákolvasó *A Nyugat esszéiről* című szövegantológia révén e folyóirat képviseltes és érvényesítette új irodalmi gondolat (ma már irodalomtörténeti jelenség) lényegi folyamataiba nyer betekintést, megismeri elvi és fogalmi tárházát, mindenekelőtt azonban

értelmezési támpontokat kap a XX. századi magyar irodalom olvasásához. E stratégiát szolgálja az a kiegészítő (jegyzet)anyag, amelyet a szerkesztő az irodalmi szövegek mellett a kötetben megjelentetett: ezek szó- és szöveghelelymagyarázatok, valamint életrajzi jegyzetek a kötet szerzőiről. Miként az a könyv végén olvasható sorozattervből kitűnik, a Polis Könyvkiadó több hasonló vállalkozással, elsősorban a különböző korszakokat átfogó antológiák megjelentetésével (pl. *A magyar nyelvújítás antológiája*, *Magyar felvilágosodás I. Értekező és szépprózai művek*, *Magyar felvilágosodás II. Költői műfajok*, *A magyar romantika antológiája I–II.*, *A Nyugat költői* etc.) igyekszik megkönnyíteni a diákok irodalomtörténeti tájékozódását.

BENCE Erika

S Z Í N H Á Z

DÍSZLET ÉS JÁTÉKTÉR

Hogyan lehet egy XVII. századi darabot a XXI. században aktualizálni? Erre a problémára adott egy megoldási lehetőséget a Kolozsvári Állami Magyar Színház Molière a *Mizantrop* című előadásában (Újvidéki Színház, 2001. május 22.).

Legerőteljesebb lépés a vígjáték aktualizálásában Petri György új fordításának alkalmazása, amittől az előadás dikciói egyszerűekké, gördülékenyekké, természetesekké – maivá válnak.

A Tompa Gábor rendezte előadás díszlete és jelmeze szintén nagyon egyszerű: nem vonja el a néző figyelmét a játékról, és nem teremt távolságot a cselekmény ideje és az előadás ideje közt.

A történet végig egyetlen helyiségben – Molière szerzői utasítása szerint – Céliimène (Gajzágó Zsuzsa) szalonjában játszódik. A kolozsváriak előadásában azonban inkább úgy tűnik, hogy ez a szoba nem a lány szalonja, hanem a hálószobája. Abból lehet erre következtetni, hogy a színpadon van egy ágy, ami fontos szerepet is kap akkor, amikor a két márkit jelenti be az inas (Bandi András Zsolt). Acaste (Dimény Áron) és Clitrande (Laczkó Vass Róbert) ugyanis az ágyból másznak ki, mikor bejelentik őket. Ez az egyszerű jelenet és a hálószobai miliő beavatja a nézőt Céliimène valódi életébe, amit a többiek elől igyekeznek eltitkolni. A lány gyakran hálóingben, hálóköntösben jelenik meg vendégei előtt. Ez az intimitás jellemzi az inast is, aki vagy alsónadrágban, vagy hálóköntösben, esetleg csak egy derekára csavart törülközőben – fogmosás közben – szalad át a színpadon, vagy esik be egy-egy látogatót bejelenteni. Az intimitásnak ezzel az erős hangsúlyozásával parodizálja Céliimène és társasága életmódját. Az inas, bár mellékszereplő (az utolsó jelenetig mindig a mellékaftón lép be), ez által a parodizálás által fontos szerepet kap.

A színpadon a fent említett ágy mellett van egy zongora, amely az első és a második jelenet végén kap szerepet: Alceste zongorajátéka vezeti át az egyik jelenetet a másikba; egy szék, amelyen Céliimène szokott ülni; és két másik a rivaldában, a színpad két szélén. Ezek a székeken egyszerű Alceste és Philinte (Kardos M. Róbert), egyszerű Acaste és Clitandre ül. Mindkét jelenetben a két-két szereplő éles vitát folytat egymással. Ezenkívül két nagy díszpárna, és a gyertyavilágítás tartozik még az állandó díszlethez. A jelmez általában csak egy-egy mellékszereplő jellemvonását hangsúlyozza finoman. Így jellemzi